

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Христини Романівни Монастирської

на тему «Мовно-естетичні функції алегорії на матеріалі
україномовного художнього тексту)» (Івано-Франківськ, 2020. 199 с.),

подану до захисту на здобуття ступеня

доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки

зі спеціальності 035 Філологія

Актуальність теми дисертаційної роботи

Сьогодні, коли в лінгвосоціумі зростає роль мовної естетики, не втрачає актуальності вислів Олександра Потебні про те, що «схильність насолоджуватися в явищах їх власною цінністю нероздільна з прагненням шукати в них внутрішньої законності». Проведемо паралель між цією фразою і темою рецензованої дисертаційної розвідки. До мовно-естетичних засобів, які наповнюють, увиразнюють та унаочнюють семантико-стилістичну структуру художнього тексту, належить алегорія. Цей засіб не лише привертає увагу читача художнього тексту, але й спонукає лінгвістів до розкриття секретів природи алегорії. Проте досі немає цілісного монографічного дослідження алегорійності у художній мові, неповно схарактеризовано алегорію за функційно-семантичними параметрами. Тому подана до захисту дисертаційна робота є актуальною, а вибір теми логічно вмотивованим. Дослідження Х. Р. Монастирської відповідає філологічному профілеві ДВНЗ «Прикарпатський національний імені Василя Стефаника». Тему схвалила фахова Вчена рада цього вишу, а також Наукова рада «Українська мова» Інституту української мови НАН України.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність

У вступі рецензованої праці, уже за традицією, сформульовано мету дослідження, висвітлено питання про методи реалізації поставлених завдань.

Обґрунтовано актуальність роботи, її наукову новизну, вказано на теоретичне значення і практичну цінність результатів дисертації. Закцентовано на тому, що ключовими у розвідці є алегорем з лексичними компонентами, які позначають представників фауни, оскільки ця група найчисленніша, компактна за семантичними параметрами та найчастіше піддається трансформаціям.

Джерельний матеріал опонованого дослідження – сучасні українські художні тексти, вибірково взяті з електронного корпусу української мови (твори Ю. Андруховича, Ю. Винничука, В. Голобородька, С. Жадана, О. Забужко, Ю. Іздрика, Л. Костенко, М. Матіос, В. Шкляра та ін. Стверджуємо, що обсяг джерельного масиву переконливий. Загальна кількість фіксацій аналізованих алегорем – понад 4,5 тис.

Імпонує, що в роботі здобувачка опирається на публікації, які вже стали класикою сучасного мовознавства, скажімо, на праці В. Жайворонка, В. Ужченка, С. Єрмоленко, В. Кононенка, а також на нові видання, зокрема нові монографії Ф. Бацевича, Н. Кондратенко. До позитивних характеристик роботи відносимо великий перелік опрацьованих публікацій зарубіжних авторів.

Композиція дисертації поетапно розкриває тему дослідження. У першому розділі представлено алегорію як об'єкт лінгвістичної розвідки. Другий розділ присвячено функційно-семантичним параметрам алегорії. Третій розділ відображає об'єктивацію алегорії в сучасних українських художніх текстах.

Відзначимо коректність аналізу теоретичних позицій науковців у дисертації. Так, Х. Р. Монастирська розглядає декілька поширених визначень алегорії, наводить свою робочу дефініцію. Також упроваджує в українське мовознавство термін *алегорема* за зразком інших лінгвістичних термінів (семема, семантема, фразема та ін.). Уведення в обіг такого поняття «відкриває можливість трактування *алегореми* як формального інструмента

для позначення реалізації алегорійного значення з точки зору мовознавчої метамови» (с. 21). Поділяємо позицію авторки і щодо трактування поняття *алегорійність* як процесу «оприявлення та розгортання семантики алегорії у художньому тексті» (с. 24).

Доказовість висунутих дисертанткою положень – ознака теоретичної значущості роботи. Так, Х. Р. Монастирська доводить, що, «володіючи підвищеною експресією, високим асоціативним потенціалом й широкою семантичною валентністю, алегорія є потужним мовно-естетичним засобом творення художньої дійсності та образності у сучасному художньому тексті, вона додає йому самобутності та підсилює національно-мовну ідентичність» (с. 165).

Достовірність й обґрунтованість наукових положень забезпечено багатоаспектним аналізом зібраного матеріалу. Х. Р. Монастирська оптимально дібрала методи наукового пошуку. Особливо вдало використано методiku функційно-семантичного аналізу, за допомогою якої схарактеризовано функційно-семантичні особливості алегорії та засобів її вираження. Розкриттю прихованих властивостей мовних одиниць у художньому тесті сприяли методи контекстного та описового аналізів. Доречним було звернення до словників різного типу (лексикографічний матеріал належним чином паспортизовано). Усе це дало змогу здобувачці досягти задекларованої мети. Висновки у дисертації чіткі, маніфестують результати спостережень авторки.

Наукова новизна одержаних результатів, їх теоретична і практична значущість

Найбільш істотні наукові результати, уміщені в роботі, можна окреслити такими положеннями:

- увиразнено лінгвістичний статус алегорії, диференційовано поняття «алегорія» і «символ», «алегорія» і «метафора»;

- виокремлено критерії типологізації алегорійних засобів та встановлено типи алегорій, репрезентативних для сучасного українськомовного художнього дискурсу;

- розкрито лінгвокогнітивний та мовно-ігровий механізм об'єктивації алегорії в аналізованих текстах;

- схарактеризовано мовно-естетичні засоби вираження алегорії на основі джерельної бази;

- проаналізовано смислові трансформації алегорії, визначено їхні типи, з'ясовано контекстні умови семантичних зрушень;

- встановлено мовностилістичний потенціал алегорій у масиві художніх текстів;

- відображено функціональне навантаження національно-культурного мовного компонента у структурі алегорії.

Прокоментуємо, що непростю справою у дослідженні було розробити типологічні критерії для здійснення класифікації алегорій у сучасних українськомовних художніх текстах. До честі авторки, запропоновані нею критерії визначення алегорії чіткі і дієві:

- за формальним засобом вираження (репрезентатив, апелятив),
- за ступенем семантичної трансформації (трансформовані, нетрансформовані),
- за функційним навантаженням (смислотвірний, емотивно-експресивний комплекс).

У рецензованій роботі Х. Р. Монастирська вказує на важливість комплексного підходу щодо аналізу функцій алегорії. Інакше кажучи, «розуміння алегорії може відбуватися й оптимізуватися лише в умовах узагальненої та спільної мовної свідомості, що базується на мовній, інтелектуальній, ментальній спільності адресанта та реципієнта» (с. 50).

Безперечно, дисертаційна робота розвиває положення лінгвостилістики, когнітивної лінгвістики, текстознавства і лінгвопрагматики. Авторська комплексна модель аналізу алегорії слугуватиме опису механізмів творення і функціонування таких мовних одиниць у різних текстах; апробовані способи трактування алегорії окреслюють нові перспективи дослідження художньої творчості у функційно-семантичному та комунікативно-прагматичному вимірі.

Прикладний характер одержаних результатів та основних ідей наукової праці вбачаємо в тому, що матеріали роботи знайдуть застосування у викладанні курсів стилістики, лексикології, лінгвістичного аналізу художнього тексту у закладах вищої освіти, на уроках української мови й літератури у загальноосвітній школі. Такі яскраві мовні факти, як, для прикладу, алегорема *золота птаха* (вербалізація образу-концепту «ЛЮБОВ»), що на с. 67 дисертації, варто донести до широкого кола поціновувачів українського художнього слова:

*...Аж якось одна золота птаха/ прилетіла із білого неба до мене/ і забрала мої руки,
моє серце,/ мої очі і мій спокій./ І потім зникла у білому небі./ Довго я ходив,/ довго ходив –
/ аж поки знайшов ту птаху золоту./ «Віддай, птахо золота,/ мої руки, моє серце,/ мої
очі і мій спокій...»/ А з-під крил птахи золотої/ випурхнуло дівча:/ маленьке-маленьке – /
у чашечці вишневої квітки умістилося б» – / і на її малесеньких білих долоньках/ лежали
мої руки, моє серце,/ мої очі і мій спокій... (В. Голобородько. «Летюче віконце»).*

Відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертація характеризується дотриманням логіко-структурної схеми дослідження, відповідністю наукових результатів задекларованій меті й завданням дисертації. Порухень академічної доброчесності не виявлено.

Відрадно, що результати роботи широко апробовано на міжнародних і всеукраїнських наукових форумах. Авторські напрацювання викладено в 7 одноосібних публікаціях (з них – 3 статті у провідних фахових виданнях України, 1 – у закордонному фаховому виданні). Засвідчуємо, що публікації висвітлюють матеріал усіх розділів дослідження. Кількість і обсяг публікацій

відповідають чинним вимогам до оприлюднення матеріалів дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертаційної роботи

1. Як стверджує Х. Р. Монастирська, контекст виступає активізатором відтінків значень алегорем. Проте не завжди погоджуємося з тим, як трактує дослідниця приховану семантику, зокрема у фрагменті:

«...його знову супроводжує ця мавпа, дочка циркового шахрая. Зверни увагу, як липне вона до його плеча, ця медуза» (с. 130 дисертації).

Здобувачка вважає, що потужна виразність висловлення досягається єдністю алегорем *мавпа*, *медуза*, які взаємоконструюють строкатий образ людини з негативними рисами вдачі «влізливість» + «хитрість» + «нечесність» + «непередбачуваність». На нашу думку, з контексту не впливає риса «непередбачуваність». У цьому переліку вона є надлишковою.

Розглянемо ще один приклад:

«Вже без тебе будуть сади розцвітати, без тебе буде зозуля кувати, соловейко щебетати, нам жалю-горечка завдавати» (с. 136 дисертації).

Х. Р. Монастирська, покликаючись на працю С. І. Килимника, підкреслює, що зозуля – це багатозначний символ наших пращурів – вісник весни та довгого віку, символ туги за життям, за минулим; символ бездітної вдови, також на лексему *зозуля* накладається язичницька традиція і вона виступає символом віщування. Наведено твердження з «Енциклопедичного словника символів культури України» за ред. В. П. Коцура та ін. (Корсунь-Шевченківський, 2015) про те, що у фольклорі України символічне наповнення образу зозулі може бути пов'язане зі значенням «недбала мама». Ми ж символіку образу зозулі – поширеної в українській баладі – передусім пов'язуємо у наведеному контексті із семою нещастя, лиха, неолі. Тому імпонує позиція В. І. Кононенка, викладена у монографії «Символи української мови» (К., 1996): «...навіть спільні для слов'ян образи-символи в умовах кожної конкретної мови здобувають додаткову інтерпретацію, специфічні ознаки. Так, якщо загальний символ *зозуля* (провісниця,

пророчиця) в російській мові одержує додаткове значення «безтурботність», «нелюбов до своїх дітей», то в українців *зозуля* – носій жалю, суму, горя. Таке потрактування цілком корелює з наведеною вище художньою ситуацією, у якій алегореми *зозуля* і *соловейко* експлікують образ горя.

2. Звернемо увагу і на метамову дослідження. Здобувачка за формальним засобом вираження виділяє алегорійні власні назви та алегорійні власні імена, метою яких є не стільки позначення конкретної людини, скільки слугування культурним знаком, символом певних рис, властивостей та подій (с. 42). Зазначено, що наявність конотативного навантаження в алегорійних власних назвах та алегорійних власних іменах виходить за рамки загальноприйнятого в мовознавстві підходу до власних імен та назв. І хоч поділ на власні назви і власні імена використовують науковці (є покликання в дисертації), на нашу думку, такий поділ не логічний, оскільки поняття *власні назви* сприймається як родове щодо видового поняття *власні імена*.

3. Хотілося б виразнішого окреслення позиції авторки щодо розмежування / ототожнення функційно-семантичних і прагматичних параметрів алегорії (про які задекларовано у меті). Маємо також запитання, чи виявлено приклади, де алегорія у контексті може виконувати кілька функцій водночас?

4. Зауважимо, що в роботі структурно не виокремлено висновки після кожного розділу. І хоч наприкінці розділів є узагальнення, такий узвичасний структурний елемент варто зберегти в сучасних дисертаціях.

Загальний висновок

Констатуємо, що наукова робота Х. Р. Монастирської є комплексним новаторським дослідженням природи алегорії, її сутності, домінантних ознак та мовно-естетичних функцій. Цілком очевидно, що це самостійна і завершена дослідницька праця.

Дисертація Христини Романівни Монастирської на тему «Мовно-естетичні функції алегорії на матеріалі україномовного художнього тексту»

відповідає вимогам пп. 9-18 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 6 березня 2019 р., а її авторка заслуговує присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія.

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук,

професор кафедри української мови

та методики її навчання

Тернопільського національного педагогічного

університету імені Володимира Гнатюка

Л. В. Струганець Л. В. Струганець

16.11.2020 р.

